

**Селезньов В.Є.**

*асистент кафедри права Європейського Союзу  
та порівняльного правознавства*

*Національного університету «Одеська юридична академія»*

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО  
СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВНИЙ ФАКТОР  
УНІФІКАЦІЇ НОРМ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ  
ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД**

Дослідження впливу рішень Європейського суду з прав людини на уніфікаційні процеси в Європі має особливе значення для посилення захисту прав людини, а також для становлення сучасної правової системи України. Саме інтеграція України в європейські структури актуалізує проблему забезпечення прав та свобод людини відповідно до взятих на себе зобов'язань у зв'язку з участю у міжнародних договорах.

Діяльність Європейського суду з прав людини та проблеми виконання рішень Європейського суду з прав людини вивчали і розвивали вітчизняні вчені: Антонович М.М., Анцупова Т.О., Буткевич В.Г., Гнатовський М.М., Лукашук І.І., Мармазов В.Є., Микієвич М.М., Муравйов В.І., Піляєв І.С., Рабінович П.М., Шевчук С.В., важливий внесок у дослідження діяльності Європейського суду з прав людини внесли російські дослідники Глотов С.О., Ентін М.Л., Лукашова О.А., Топорнін Б.М., Туманов В.О., а також західноєвропейські дослідники: Бредлі Е., Броунли Я., Дженіс М., Гердеген М., Річард К., Де Сальвіа М.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, не тільки проголосила основоположні права і свободи, а й створила особливий правовий механізм їх захисту, яким виступає Європейський Суд з прав людини.

Існування даного механізму залежить від низки чинників, як національних, так і міжурядових. До міжурядових варто віднести надання імпульсу до розвитку та підтримки актуального стану Європейського суду з прав людини, що відбувається на міжурядових самітах. До національних чинників варто віднести повне та ефективне виконання рішень ЄСПЛ, що включає проведення реформ, інформаційних компаній для суддів, правоохоронців, державних посадовців та інше.

Вимоги, щодо виконання рішень неодноразово були підтверджені на європейському міжурядовому рівні. Так, проблема виконання рішень була поставлена в ході Інтерлакенського саміту 2010 року та підтверджена у 2011 році на саміті в м. Ізмір. На останньому міжурядовому саміті в м. Брайтон було зазначено, що як і раніше, кожна з держав-учасниць має дотримуватись остаточних рішень суду з будь-якої справи, у якої вони є стороною, а Комітет Міністрів шляхом нагляду має переконуватись, що виконання рішення Суду здійснене належним чином, у тому числі шляхом запровадження загальних заходів для розв'язання більш широких системних недоліків [1].

Слід зазначити, що рішення Європейського суду з прав людини здійснюють значний вплив на формування і розвиток європейського права прав людини, в основі якого є договори та інституційні рішення. Даними рішеннями в повсякденній практиці керуються судові органи держав учасників ЄКПЛ. Крім того, Європейський суд з прав людини, визнаючи незаконність національних судових рішень, спонукає законодавця переглядати чинне законодавство і практику його застосування.

На ефективність виконання рішень Європейського суду з прав людини впливає правова природа даних актів, які мають низку особливостей: обов'язковість виконання, пряма дія, наднаціональність, нормативність, пристосування до суспільних відносин (динамічність).

Варто зазначити, що в результаті прийняття Європейським судом з прав людини рішень при розгляді конкретних справ, перед державами-учасницями ЄКПЛ ставиться завдання здійснювати контроль за відповідністю, як існуючого, так і новоприйнятого національного законодавства, а також правозастосовній практиці положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Особливість рішень Європейського суду з прав людини полягає у тому, що вони не лише тлумачать положення Конвенції і Протоколів до неї, а також створюють, по суті, особливі норми, обов'язкові для виконання всіма державами-учасницями Ради Європи. Нормативний характер рішень Європейського суду з прав людини, їх безпосередня (пряма) дія, загальнообов'язковість і юридична сила, що дозволяє інтерпретувати конвенційні положення, надають цим рішенням важливе місце в ієрархії джерел національ-

ного права. Так, Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» рішення є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції, більш того, Закон визначає обов'язковість застосування рішень суду у судочинстві та адміністративній практиці [2, с. 16].

Про нормативний характер рішень Європейського суду з прав людини говорить і ст. 32 ЄКПЛ, згідно з якою, компетенція Європейського суду з прав людини поширюється на всі питання, що стосуються тлумачення і застосування положень Конвенції і Протоколів до неї.

Нормативний характер рішень Європейського Суду з прав людини підтверджує той факт, що завдяки рішенням Суду зазнало змін законодавство ряду європейських держав (Бельгії, Німеччини, Нідерландів, Франції, Швейцарії та ін.) Конституційний Суд України [3, с. 135], а також Верховний Суд України у своїх правових позиціях також роблять посилання на рішення Європейського суду з прав людини.

Більш того, тлумачення конвенційних положень, що здійснюється Європейським судом з прав людини, є наднаціональним, тобто всі держави-учасниці Конвенції повинні застосовувати її положення у законодавстві, оскільки вони інтерпретовані Європейським Судом з прав людини в формі загальнообов'язкових рішень.

Слід особливо підкреслити, що, здійснюючи офіційне тлумачення Конвенції, Європейський суд з прав людини здійснює саме нормативне тлумачення, яке розповсюджується на всі держави-члени Ради Європи та на всіх суб'єктів, що застосовують конвенційні норми. Тим самим, Європейський суд з прав людини створює особливу норму – норму уніфікації права (уніфікаційну норму). При цьому дана норма відповідає визначенню правової норми, як загальнообов'язкове, формально-визначене правило поведінки (зразок, еталон), встановлене або санкціоноване державою в якості регулятора суспільних відносин, яке офіційно закріплює міру свободи і справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів населення держави, забезпечується всіма заходами державного впливу, аж до примусу [4, с. 298-299].

Норма тлумачення, створювана Європейським судом з прав людини, має свою особливу природу. Юридична обов'язковість даної норми заснована на визнанні державою юрисдикції Європейського суду з прав людини. Таке визнання є актом вільного волевиз

явлення держави, в тому числі і щодо норм, на яких Європейський суд з прав людини ґрунтується у своїх рішеннях.

З одного боку, саме норма тлумачення дозволяє державі зробити необхідні кроки в законодавстві та правозастосовній сфері, спрямовані на точне дотримання ЄКПЛ. З іншого боку, вона обов'язкова і для Європейського суду з прав людини як органу, що прийняв таку норму, оскільки недотримання нормотворчим органом норми, їм самим створеної, було б юридичним нонсенсом.

Одним із факторів, що впливає на уніфікаційні властивості рішень Суду, є те, що тлумачення, створене Європейським судом з прав людини в результаті тлумачення ЄКПЛ, не може носити індивідуально-визначений характер, так як конвенційні положення не можуть тлумачитися Європейським судом з прав людини по-різному стосовно до кожної держави. Інший підхід суперечив би цілям та принципам, які покладені державами членами Ради Європи в основу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

При цьому слід зауважити, що норми тлумачення, створені Європейським судом з прав людини, мають наступні ознаки.

1. Норма тлумачення, адресована не конкретній особі, а колу осіб. Її дія не обмежується виконанням, а розрахована на необмежене число випадків, на багаторазове застосування, оскільки при винесенні рішення Європейського суду з прав людини завжди звертається до правових позицій, закріплених в попередніх рішеннях.

2. Норма тлумачення має зобов'язуючий характер, що покладає на законодавця обов'язки привести законодавство у відповідність до положень Конвенції, у разі суперечності правових норм нормам Конвенції.

3. Специфічною ознакою норми тлумачення є забезпеченість примусу, але тут мова йде не про ті заходи примусу, які закріплюються в національних нормах права, а примусу міжнародного характеру.

Нормативний характер рішень Європейського Суду з прав людини чітко проявляється в процесі формування загальноєвропейських стандартів у галузі прав людини. Під міжнародними стандартами в галузі прав людини зазвичай розуміють міжнародно-правові зобов'язання [5, с. 302], або міжнародно-правові норми [6, с. 228], що розвивають і конкретизують принцип поваги прав лю-

дини. При цьому вони виступають в якості нормативного мінімуму, якому зобов'язані слідувати держави.

Практика Європейського суду з прав людини, як сукупність його рішень не є чимось застиглим і незмінним, вона динамічно розвивається в світлі тих умов, які склалися в даний час [7, с. 11; 8, с. 58].

Розглядаючи питання про виконання рішень Європейського суду з прав людини, необхідно відзначити, що держави, приділяють велике значення своєчасному виконанню рішень Європейського суду з прав людини в частині виплати компенсації, призначеної Судом. Скарг на невиклати або на затримку перерахування компенсаційних сум фактично немає. Разом з тим, виконання рішень Європейського суду з прав людини в частині заходів загального характеру вимагає серйозної роботи з боку компетентних органів влади і уваги з боку європейської спільноти.

Разом з тим, ряд системних проблем, що знайшли відображення в рішеннях Європейського суду з прав людини, як і раніше потребують вирішення.

Серед таких проблем можна особливо виділити необґрунтоване застосування арешту і надмірно тривалі терміни утримання під вартою до винесення вироку, хронічне невиконання рішень національних судів (широке поширення, зокрема, в Росії та Україні), жорстокого поводження з боку співробітників правоохоронних органів, а також відсутність ефективного розслідування даних випадків (Росія, Молдова, Туреччина), порушення свободи вираження поглядів (Туреччина) [9].

Необхідність виконання рішень, а також необхідність запобігти можливим порушенням ЄКПЛ та подальші аналогічні скарги в Європейський Суд, вимагають створення відповідних правових механізмів для імплементації європейських правових стандартів в правову систему України.

Практика Європейського суду з прав людини щодо розгляду скарг показує, що порушення прав і свобод, закріплених в ЄКПЛ, найчастіше відбувається не через недосконалість національного законодавства, а через неналежне тлумачення і застосування законів. Для того, щоб забезпечити відповідність правозастосовної практики стандартам Європейського суду з прав людини необхідно налагодити систему інформування посадових осіб, суддів, юридичної спільноти і громадян про рішення Європейського суду з прав людини.

## Джерела

1. High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights Brighton Declaration 19-20 April 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hub.coe.int/en/20120419-brighton-declaration/>
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV // Офіційний вісник України. – 2006. – № 12. – Ст. 792
3. Рішення Конституційного Суду України від 25.01.2012 № 3-рп/2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 11. – Ст. 422
4. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. — Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.
5. Колосов Ю.М., Кузнецов В.И. Международное право. – М., 1994. – 450 с.
6. Тихомиров Ю.А. Российское гуманитарное право. – М., 1998. – 304 с.
7. Энтин Л.М. Международные гарантии прав человека: опыт Совета Европы. – М., 1997. – 296 с.
8. Бернхардт Р. Европейский суд по правам человека в Страсбурге: новый этап, новые проблемы // Государство и право. – М.: Наука, 1999, № 7. – С. 57-62
9. Implementation of judgments of the European Court of Human Rights 7th report by 9 November 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.assembly.coe.int/Communication/20101109\\_arretsCE\\_E.pdf](http://www.assembly.coe.int/Communication/20101109_arretsCE_E.pdf)

## Анотація

**Селезньов В.Є. Ефективність виконання рішень Європейського суду з прав людини як основний фактор уніфікації норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.** – Стаття.

Стаття присвячена аналізу правової природи рішень Європейського суду з прав людини та аналізу впливу ефективного виконання рішень на формування уніфікованого європейського права прав людини. Робиться спроба визначити особливості рішень Європейського суду з прав людини як уніфікаційних актів.

*Ключові слова:* Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини, Рада Європи, уніфікація європейського права, права людини.

#### **Аннотация**

***Селезнев В.Е.* Эффективность исполнения постановлений Европейского суда по правам человека как основной фактор унификации норм Конвенции о защите прав человека и основных свобод. – Статья.**

Статья посвящена анализу правовой природы постановлений Европейского суда по правам человека и анализу влияния эффективного выполнения постановлений на формирование унифицированного европейского права прав человека. Делается попытка определить особенности решений Европейского суда по правам человека как унифицирующих правовых актов.

Ключевые слова: Европейский суд по правам человека, Европейская конвенция прав человека, Совет Европы, унификация европейского права, права человека.

#### **Summary**

***Seleznyov V.* The effectiveness of the execution of judgments of the European Court of Human Rights as a major factor unification of the rules of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. – Article.**

Article focuses on the legal nature of the decisions of the European court of human rights and analysis of the impact of the effective implementation of regulations on the formation of a unified European human rights law. An attempt is made to determine the peculiarities of the judgments of the European court of human rights as unified legal acts.

*Keywords:* European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the Council of Europe, the unification of European law and human rights.